

ZAKOŃCZENIE

COMPLETION

Monografia stanowiska 1 w Gaju jest kolejną publikacją dotyczącą osadnictwa KPL w rejonie Parku Kulturowego Wietrzychowice. Prowadzone od 2009 r. wieloaspektowe badania są kontynuacją działalności prof. Konrada Jażdżewskiego i jego uczniów, dzięki którym w XX w. na obszarze południowych Kujaw rozpoznano szereg cmentarzysk należących do „sztandarowych” przykładów monumentalnego budownictwa KPL. Są to wielokrotnie opisywane i analizowane w polskiej i europejskiej literaturze nekropole położone w Wietrzychowicach, Sarnowie, Leśniczówce i Obałkach. Należy do nich zaliczyć również cmentarzysko w Gaju, które dotąd było znane przede wszystkim z publikacji Waldemara Chmielewskiego (1952), dotyczącego grobowca nr 1.

Prezentowana monografia zawiera kompleksowe opracowanie źródeł archeologicznych pozyskanych w czasie prac terenowych przeprowadzonych w 1950 r. oraz w latach 2014–2022. Bezpośrednim powodem podjęcia ponownych badań cmentarzyska w Gaju było rozpoznanie prospekcjami geofizycznymi reliktu grobowca nr 2. Jego zły stan zachowania, spowodowany usunięciem obstawy kamiennej w 1. połowie XX w., wskazywał na potrzebę podjęcia natychmiastowych działań zmierzających do zabezpieczenia jeszcze istniejącej substancji zabytkowej. W przyjętym programie prac ratowniczych założono, że relikw monumentu zostanie zbadany w całości, wraz z jego otoczeniem. Metodę prac terenowych ukierunkowano na rozpoznanie mikrostratygrafii nawarstwień znajdujących się wewnątrz grobowca i w jego sąsiedztwie oraz na szczegółowej rejestracji materiałów zabytkowych z zastosowaniem przesiewania wszystkich eksplorowanych sedymentów. Metodę oparto na doświadczeniach badań zrealizowanych pod kierunkiem prof. Konrada Jażdżewskiego przez Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi w XX w., w tym niezwykle inspirujące były rozwiązania Lidii Gabałówny zastosowane

The monograph of the site Gaj1, is the next publication on the settlement of the Funnel Beaker culture located in the Wietrzychowice Culture Park. The broad-scale research, conducted since 2009, is a follow-up of the work by Professor Konrad Jażdżewski and his students, thanks to whom a number of cemeteries were recognised in southern Kuyavia in the 20th century as flagship examples of the Funnel Beaker culture monumental constructions. These are necropolises located in Wietrzychowice, Sarnowo, Leśniczówka and Obałki, frequently analysed and described in both Polish and European literature on the subject. The list also includes the cemetery at Gaj, which was hitherto primarily known from a study of long barrow no. 1 conducted by Waldemar Chmielewski (1952).

The present publication contains a comprehensive study of the archaeological sources obtained during field work carried out in the years 1950 and 2014–2022. The direct reason for the re-examination of the cemetery at Gaj was the identification of the remains of long barrow no. 2 with the use of the *geophysical prospection method*. The poor state of preservation of the long barrow caused by removal of the cairn in the first half of the 20th century indicated a need to take immediate action aimed at securing the still existing archaeological remains. The applied rescue programme involved the re-assessment of the remains of the megalith in its entirety, including its surroundings. The field work focused on the microstratigraphic analysis of the layers located both inside the long barrow and in its vicinity. It also involved a detailed record of the obtained archaeological materials, using the method of sieving of all the explored sediments. The methodology was based on the conclusions from the research carried out by the Museum of Archaeology and Ethnography in Łódź in the 20th century under the supervision of Professor Konrad Jażdżewski. The solutions by Lidia Gabałówna used for the research of long barrow

przy eksploracji grobowca nr 8 w Sarnowie. Ponadto na stanowisku wykonano szereg badań uzupełniających, mających na celu rozpoznanie osadnictwa pradziejowego i historycznego na stanowisku, ze szczególnym uwzględnieniem pozostałości KPL.

W efekcie zastosowanej metody badań uzyskano liczne materiały zabytkowe oraz dane źródłowe, które wraz z wykonanymi analizami specjalistycznymi, są podstawą do zamieszczonej w pracy wnikliwej charakterystyki cmentarzyska w zakresie organizacji, przestrzennej, chronologii powstania i czasu użytkowania nekropolii przez społeczności KPL. Na szczególną uwagę zasługują wyjątkowe ustalenia dotyczące wyróżnionych elementów konstrukcyjnych monumentów, w tym przede wszystkim obiektów i nawarstwień związanych z organizacją przestrzeni wewnątrz grobowca nr 2.

Otrzymane wyniki prac terenowych pozwalają również na prześledzenie przemian osadnictwa pradziejowego i wczesnohistorycznego na stanowisku. Analiza materiałów ujawniła charakterystyczne formy krzemienne łączone z późnym paleolitem i mezolitem. Wyróżniono także nieliczne źródła ceramiczne należące do kultur wstęgowych, w tym przede wszystkim do kultury ceramiki wstęgowej rytej. Powyższe materiały wskazują, że stanowisko było wielokrotnie penetrowane przez społeczności myśliwskie, łowiecko-zbierackie i wczesnorolnicze od końca ostatniego zlodowacenia po okres atlantycki w holocenie. Najwięcej danych pozyskano dla osadnictwa KPL. Społeczności te pojawiły się na tym obszarze już w pierwszych stuleciach IV tys. p.n.e. W fazie wióreckiej, przed wzniesieniem grobowców, na stanowisku funkcjonowała osada KPL, zajmująca jego wschodnią część. Następnie, nie wcześniej niż około 3650 BC zbudowano monumenty. Wyniki badań wskazują, że cmentarzysko składało się tylko z dwóch grobowców usytuowanych blisko siebie na lokalnej kulminacji terenu. Nekropolię użytkowano co najmniej do końca IV tys. p.n.e. Po zakończeniu osadnictwa KPL zainteresowanie grobowcami nadal trwało. Obecność społeczności KAK poświadczają pozostałości zarejestrowane głównie w bezpośrednim sąsiedztwie monumentów. Ludność ta wykorzystała nasyp grobowca nr 1 jako miejsce pochówku. Również w otoczeniu monumentów zarejestrowano nieliczne źródła łączone z kulturą ceramiki sznurowej, kulturą łużycką z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza oraz materiały kultury przeworskiej. Liczniejsze i bardziej zróżnicowane są pozostałości z okresu średniowiecza. W XIII i XIV w. teren między grobow-

no. 8 at Sarnowo were particularly inspiring. In addition, a number of supplementary studies were carried out at the site, the purpose of which was to identify the prehistoric and historic settlements at the site, with special emphasis put on the Funnel Beaker culture remains.

As a result of the applied research method, numerous historic materials and source data were recorded, which, together with the specialised analyses, formed the basis for the detailed characterisation of the cemetery included in the study. It referred to spatial organisation and time span of creating and using the necropolis by the Funnel Beaker culture communities. It is particularly worth noting the unique finds of the distinguished structural elements of the long barrows, including, above all, the features and arrangement of deposits related to the organisation of space inside long barrow no. 2.

The results of the field work also permit determining the transformations of the prehistoric and early historic settlements that took place at the site. The analyses of the materials have revealed typical flint forms associated with the Late Palaeolithic and the Mesolithic. Moreover, several ceramic artefacts belonging to the Linear Pottery cultural circle were recorded, mainly to the Linear Pottery culture. The aforementioned materials indicate that the site was repeatedly penetrated by hunters, hunter-gatherers and early agricultural communities between the Last Glacial Period and the Atlantic Period in the Holocene. Most data were connected with the Funnel Beaker culture settlements. The communities arrived at the area as early as in the first centuries of the 4th millennium BC. In the Wiórek phase, before the long barrows were constructed, the eastern part of the site had belonged to the Funnel Beaker culture settlement. Afterwards, no earlier than c.a. 3650 BC, the long barrows were constructed. The research results indicate that at that time the cemetery consisted of only two long barrows located close to one another on the local terrain elevation. The necropolis functioned at least until the end of the 4th millennium BC. Even after the Funnel Beaker culture settlement had ceased to exist, the interest in the long barrows continued. The presence of the Globular Amphora culture community at the site is confirmed by the remains recorded mainly in the immediate vicinity of the long barrows. The community made use of the embankment of long barrow no. 1 as a burial site. In the vicinity of the long barrows, there were traces of several sources associated with the Corded Ware culture, the Lusatian culture of the Bronze Age and the early Iron Age, as well as multi-chronological materials of the Przeworsk culture. However, the remains from the Middle Ages are more numerous and more diverse. In the 13th and 14th centuries, the area between the long barrows was intensively used, as attested by,

cami był intensywnie użytkowany, o czym świadczy m.in. obiekt specjalistyczny określony jako piec. W tym czasie po raz drugi grobowiec nr 1 stał się miejscem wtórnego pochówku, mężczyzny w wieku około 30–35 lat. W późnym średniowieczu i w czasach nowożytnych obszar stanowiska był zapleczem gospodarczym intensywnie wykorzystywanym w związku z rozwojem wsi Świętosławice.

Historię przemian i dotychczasowego zainteresowania nekropolią w Gaju należy zakończyć w czasach współczesnych. W 2. połowie XIX w. grobowce były rozkopywane przez „miłośników archeologii”. Później, w 1. połowie XX w., rozebrano obstawy kamienne grobowca nr 1 (w części) i grobowca nr 2 (w całości), co zaowocowało przyspieszoną niwelacją nasypów. W efekcie monumenty utraciły pierwotną formę długich nasypów, przez tysiąclecia czytelną w krajobrazie Kujaw. Ostatnim elementem są badania archeologiczne, które spowodowały przejście grobowców ze stanu substancji zabytkowej znajdującej się *in situ* na terenie stanowiska w stan dokumentacji i źródeł archeologicznych przechowywanych w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym w Łodzi. Niniejsza publikacja, której podstawowym celem jest udostępnienie wyników badań, jest jednocześnie wywiązaniem się z obowiązku działania na rzecz ochrony i upowszechnienia dziedzictwa archeologicznego, sformułowanego przez prof. Konrada Jażdżewskiego, w pracy adresowanej do studentów archeologii w 1966 r. Zapewne nie jest ona zakończeniem historii grobowców, która rozpoczęła się ok. 5,5 tys. lat temu i trwa nadal w postaci zainteresowania społecznego, dzięki któremu powstał i rozwija się „Park Kulturowy Wietrzychowice w Wietrzychowicach i Gaju, gmina Izbica Kujawska”.

inter alia, a specialised feature classified as a furnace. At that time, long barrow no. 1 became the place of secondary burial of a man aged c.a. 30–35. In the late Middle Ages and in the early modern period, the site area served as an economic base and was intensively used along with the development of the village of Świętosławice.

The history of changes and the current interest in the necropolis at Gaj has its culmination in contemporary times. In the second half of the 19th century, the long barrows were excavated by some ‘*enthusiasts of archaeology*’. Later, in the first half of the 20th century, the cairns were taken down, either partially- in the case of long barrow no. 1, or completely- in the case of long barrow no. 2. This accelerated the levelling of the embankments. As a result, the long barrows’ embankments lost the original length which, for millennia, were discernible in the landscape of Kuyavia. The latest element belongs to the modern archaeological research thanks to which the long barrows did not remain only historic substance *in situ*, but they gained documentation and became archaeological sources stored in the Museum of Archaeology and Ethnography in Łódź. This publication, whose principal aim is to ensure the quickest possible circulation of the research results, is also a fulfilment of the obligation to act for the protection and popularisation of the archaeological heritage, as formulated by Professor Konrad Jażdżewski in his work from 1966 and addressed to the students of archaeology. However, it does not seem to be the end of the story of the long barrows, which began around 5,5 thousand years ago. It still continues thanks to the public interest which laid the groundwork for opening the ‘Wietrzychowice Cultural Park at Wietrzychowice and Gaj, commune of Izbica Kujawska.’

